

Ένα Πρόσωπο Λείπει

Η Υπόθεση της Εξαφανισμένης Ισμήνης στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή, του Hegel και του Kierkegaard.

Οι Μεγάλοι Ερμηνευτές

Η *Αντιγόνη* του Σοφοκλή δεν είναι απλώς μια τραγωδία· είναι ένας φιλοσοφικός ακρογωνιαίος λίθος. Ο G.W.F. Hegel τη θεωρούσε «ένα από τα υψηλότερα... έργα τέχνης όλων τν εποχών». Ο Søren Kierkegaard τη χρησιμοποίησε για να ορίσει τη μετάβαση από το αρχαίο στο νεωτερικό δράμα.

Παρά την τεράστια επιρροή τους, και οι δύο αναγνώσεις μοιράζονται μια παράξενη παράλειψη. Όπως σημειώνει ο Θεόδωρος Ζερβόπουλος: «για τους δικούς του λόγους ο καθένας, αμφότεροι αποσιωπούν την παρουσία της αδελφής της ηρωίδας, Ισμήνης, από τις θεωρήσεις τους».

?

Γιατί;

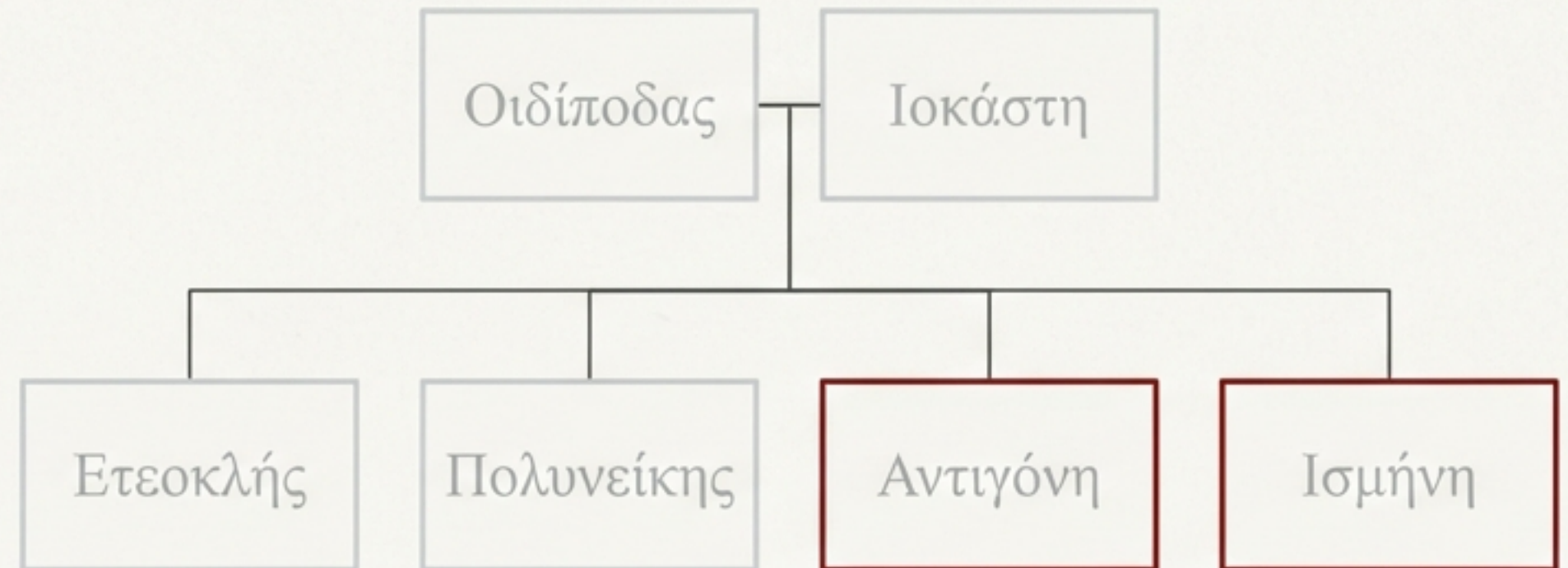
Φάκελος Υπόθεσης: Ισμήνη, Κόρη του Οιδίποδα

Προφίλ

Η Ισμήνη εμφανίζεται σε δύο καθοριστικές στιγμές της τραγωδίας: στον Πρόλογο (στ. 1-99) και στο Β' Επεισόδιο (στ. 526-581). Ο ρόλος της δεν είναι περιθωριακός· είναι η βασική φωνή αντίλογου στην ηρωίδα.

Ανάλυση Χαρακτήρα (από Α. Αλεξανδρίδη)

«Η Ισμήνη κινείται στα μέτρα του κοινού ανθρώπου. Είναι μια συνηθισμένη γυναίκα και γι' αυτό συμπαθητική... Δεν είναι όμως πλασμένη για ηρωισμούς. Μπροστά στο απaráμιλλο θάρρος και την τεράστια ηθική δύναμη της Αντιγόνης φαίνεται δειλή και αδύναμη».

Αυτοψία στον Πρόλογο: Τα Επιχειρήματα της Λογικής

Όταν η Αντιγόνη της αποκαλύπτει το σχέδιό της, η Ισμήνη αντιδρά με μια σειρά λογικών και ψυχολογικών επιχειρημάτων:

Η Οικογενειακή Κατάρρα (στ. 49-57)

Υπενθυμίζει τις συμφορές που βρήκαν τον πατέρα τους Οιδίποδα, τη μητέρα τους Ιοκάστη και τα αδέρφια τους. «Φτάνουν τόσες οικογενειακές συμφορές».

Το Βάρος της Γυναικείας Φύσης (στ. 61-64)

Δηλώνει ότι είναι ανίσχυρες απέναντι στην ανδροκρατούμενη εξουσία. «...γεννηθήκαμε γυναίκες, που σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται να τα βάζουμε με τους άνδρες».

Η Υποταγή στον Νόμο

Νιώθει υποχρεωμένη να υπακούσει στην εξουσία. «Εγώ λοιπόν θα υποταχτώ σ' αυτούς που έχουν την εξουσία...»

Συμπέρασμα Η Ισμήνη εκπροσωπεί τη φωνή της σύνεσης, της υπακοής στους νόμους της πόλης και της αναγνώρισης των κοινωνικών ορίων.

Αντιπαράθεση: Δύο Κόσμοι, Δύο Ηθικές

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΜΗΝΗΣ

Συμμάργια της κοιν ογοροδενίων:

- ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΡΑ
- ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΥΣΗ
- ΥΠΟΤΑΓΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ

Η Αντιγόνη απορρίπτει τα επιχειρήματα της Ισμήνης με απόλυτη βεβαιότητα. Η δική της ηθική πυξίδα είναι:

- **Ο Άγραφος Νόμος:** Θεωρεί το καθήκον προς τους νεκρούς και τους θεούς ανώτερο από οποιαδήποτε ανθρώπινη διαταγή. Η πράξη της είναι ένα «ὅσια πανουργήσασα» (στ. 74).
- **Η Αιώνια Ζωή:** Η πίστη της στη μεταθανάτια ζωή την οπλίζει με θάρρος. «Γιατί είναι πιο πολύς ο καιρός που πρέπει να αρέσω σ' αυτούς που 'ναι στον κάτω κόσμο παρά σ' αυτούς που 'ναι εδώ πάνω» (στ. 74-76).
- **Η Προσωπική Τιμή:** Αρνείται τη λογική της επιβίωσης και κατηγορεί την Ισμήνη για ασέβεια (στ. 77).

Η Σύγκρουση: Ο διάλογος δεν είναι απλώς μια διαφωνία. Είναι η δραματική σύγκρουση μεταξύ της πολιτικής πραγματικότητας (Ισμήνη) και της απόλυτης ηθικής επιταγής (Αντιγόνη).

Πειστήριο Β: Η Μεταστροφή στο Β' Επεισόδιο

Το Συμβάν

Μετά τη σύλληψη της Αντιγόνης, η Ισμήνη επανεμφανίζεται και αλλάζει στάση.

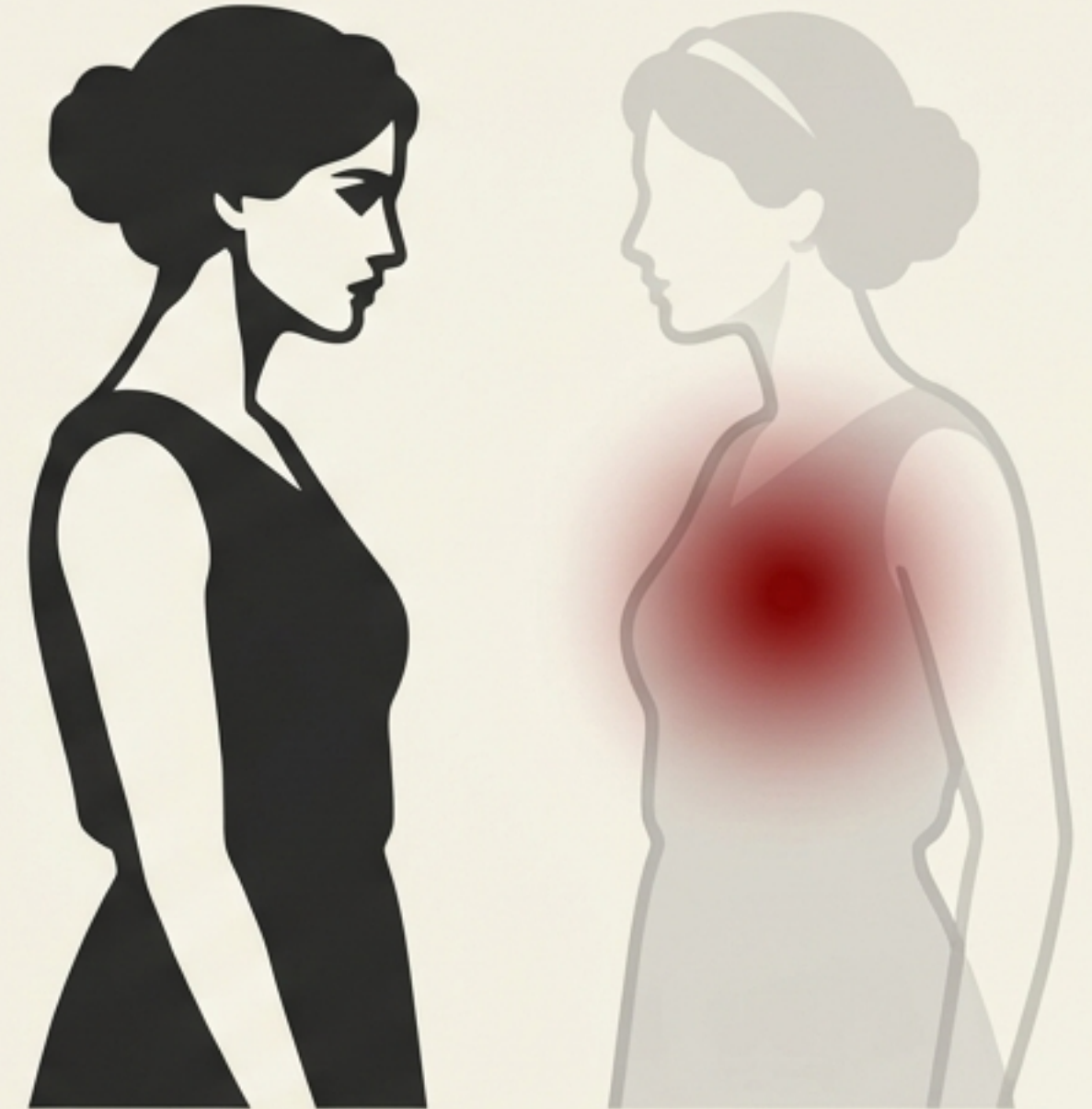
- **Ομολογία Ενοχής:** Παρόλο που δεν συμμετείχε, δηλώνει ένοχη στον Κρέοντα. «Σο έχω κάνει το έργο... και συνεργάστηκα και δέχομαι την κατηγορία» (στ. 536-537).
- **Κίνητρο:** Η απόφασή της πηγάζει από την αγάπη για την αδελφή της και την απόγνωση της μοναξιάς. «Και ποια χαρά θα έχω στη ζωή αν στερηθώ εσένα;» (στ. 548). Δεν επιθυμεί να ζήσει «χωρίς ούτε ένα από τα αγαπημένα της πρόσωπα».

Η Απόρριψη της Αντιγόνης

Η Αντιγόνη απορρίπτει την αυτοθυσία της, θεωρώντας την πράξη της Ισμήνης ανειλικρινή. «Κι εγώ αυτή που αγαπά με λόγια δεν τη θεωρώ δικό μου άνθρωπο» (στ. 543).

Ανάλυση

Η Ισμήνη αποδεικνύεται τραγικό πρόσωπο: «είναι μεν ευσεβής, δεν μπορεί όμως να νικήσει το φόβο της» αρχικά, αλλά στο τέλος η αφοσίωσή της στην αδελφή της υπερνικά τα πάντα.

Ο Πρώτος Ύποπτος: G.W.F. Hegel

Για τον Hegel, η *Αντιγόνη* ενσαρκώνει την αδιαμεσολάβητη σύγκρουση που οδήγησε στην κατάρρευση του αρχαιοελληνικού κόσμου.

ΚΡΕΟΝΤΑΣ

- Πόλη
- Ανθρώπινος Νόμος
 - Δημόσια Σφαίρα
 - Ανδρική Φύση

ΑΝΤΙΓΟΝΗ

- Οίκος
- Θεϊκός Νόμος
- Οικογενειακή Εστία
- Γυναικεία Φύση

Το Τραγικό Αδιέξοδο: Η σύγκρουση είναι απόλυτη. Και οι δύο πλευρές έχουν δίκιο από τη δική τους οπτική, αλλά η μονομερής προσήλωσή τους στο καθήκον οδηγεί στην αμοιβαία καταστροφή.

Το Κίνητρο του Hegel: Γιατί η Ισμήνη Έπρεπε να Εξαφανιστεί

Ανάλυση (βασισμένη στον Θ. Ζερβόπουλο): Η παρουσία της Ισμήνης θα ανέτρεπε πλήρως την εγελιανή θεωρία:

- 1. Ανατρέπει τον Ρόλο της Γυναίκας:** Η Ισμήνη, που παραμένει εντός του οίκου, ταιριάζει περισσότερο στο πρότυπο της γυναίκας-φρουρού της εστίας. Η Αντιγόνη, αντίθετα, δρα στη δημόσια σφαίρα, παραβιάζοντας τα όρια του οίκου.
- 2. Αμφισβητεί το «Φυσικό» Καθήκον:** Η στάση της Ισμήνης (δισταγμός, περίσκεψη) έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα του Hegel ότι η γυναίκα είναι από τη φύση της δεμένη με το απόλυτο ηθικό καθήκον της ταφής.
- 3. Διαψεύδει την «Αστόχαστη» Ηθική:** Η διαλλακτικότητά της και η περίσκεψή της διαψεύδουν την υπόθεση περί μιας αστόχαστης, αντικειμενικής ηθικής του αρχαίου κόσμου. Η Ισμήνη σκέφτεται και σταθμίζει.
- 4. Υπονομεύει τη Σχέση Αδερφού-Αδερφής:** Η τελική της επιλογή να πεθάνει για χάρη της Αντιγόνης (αδελφή-αδελφή) και όχι του Πολυνείκη, αποδεικνύει έναν δεσμό εξίσου ισχυρό με αυτόν που ο Hegel θεωρεί ως τον μόνο απόλυτα ηθικό (αδελφός-αδελφή).

Το Κίνητρο του Kierkegaard: Το Βάρος του Μοναχικού Μυστικού

Η Αντιγόνη του Kierkegaard: 'Δεν είναι η ηρωίδα της ηθικής πράξης, αλλά η φορέας μιας ενοχής για την οποία δεν ευθύνεται.'

- **Μοναδική Κληρονόμος:** 'Ως η μόνη που γνωρίζει το μυστικό (αιμομιξία, πατροκτονία), γίνεται η τελευταία κληρονόμος της κατάρας των Λαβδακιδών.'
- **Υπαρξιακή Αγωνία:** 'Η ζωή της είναι βυθισμένη στη θλίψη. Η ταφή του Πολυνείκη δεν είναι απλώς καθήκον· είναι μια πράξη αυτοκαταστροφής για να πάρει μαζί της το ένοχο μυστικό και να κλείσει τον κύκλο της κατάρας.'

Γιατί η Ισμήνη Έπρεπε να Εξαφανιστεί:

«Η ύπαρξη ενός ακόμα μάρτυρα θα συνέβαλλε στη διαιώνιση της κατάρας, τον πολλαπλασιασμό της δυστυχίας και τη διεύρυνση του πεδίου υπαρξιακής αγωνίας και σπαραγμού». Για να υπάρχει το απόλυτο ψυχολογικό δράμα, η γνώση και η ενοχή έπρεπε να ανήκουν σε ένα και μόνο πρόσωπο.

Προσωπική Υπόθεση: Η Σκιά του Πατέρα

Η Αντιγόνη ως Προβολή: "Η ανάγνωση του Kierkegaard αντανakλά τα προσωπικά του βιώματα.

- **Το Πατρικό Αμάρτημα:** Ο πατέρας του φιλοσόφου είχε διαπράξει μια «μεγάλη αδικία» και είχε «βλαστημήσει τον Θεό». Ο Kierkegaard ήταν ο μόνος που γνώριζε αυτά τα «μιαρά μυστικά» και τα κρατούσε κρυμμένα, τροφοδοτώντας την εσωτερική του αγωνία."

Η Θυσία του Έρωτα: Αισθανόταν πως έπρεπε να αποκαλύψει το ένοχο παρελθόν στην αγαπημένη του, Regine Olsen, ατιμάζοντας τον πατέρα του. Αντ' αυτού, θυσίασε τον δεσμό τους για να «διαφυλάξει την οδυνηρή κληρονομιά»."

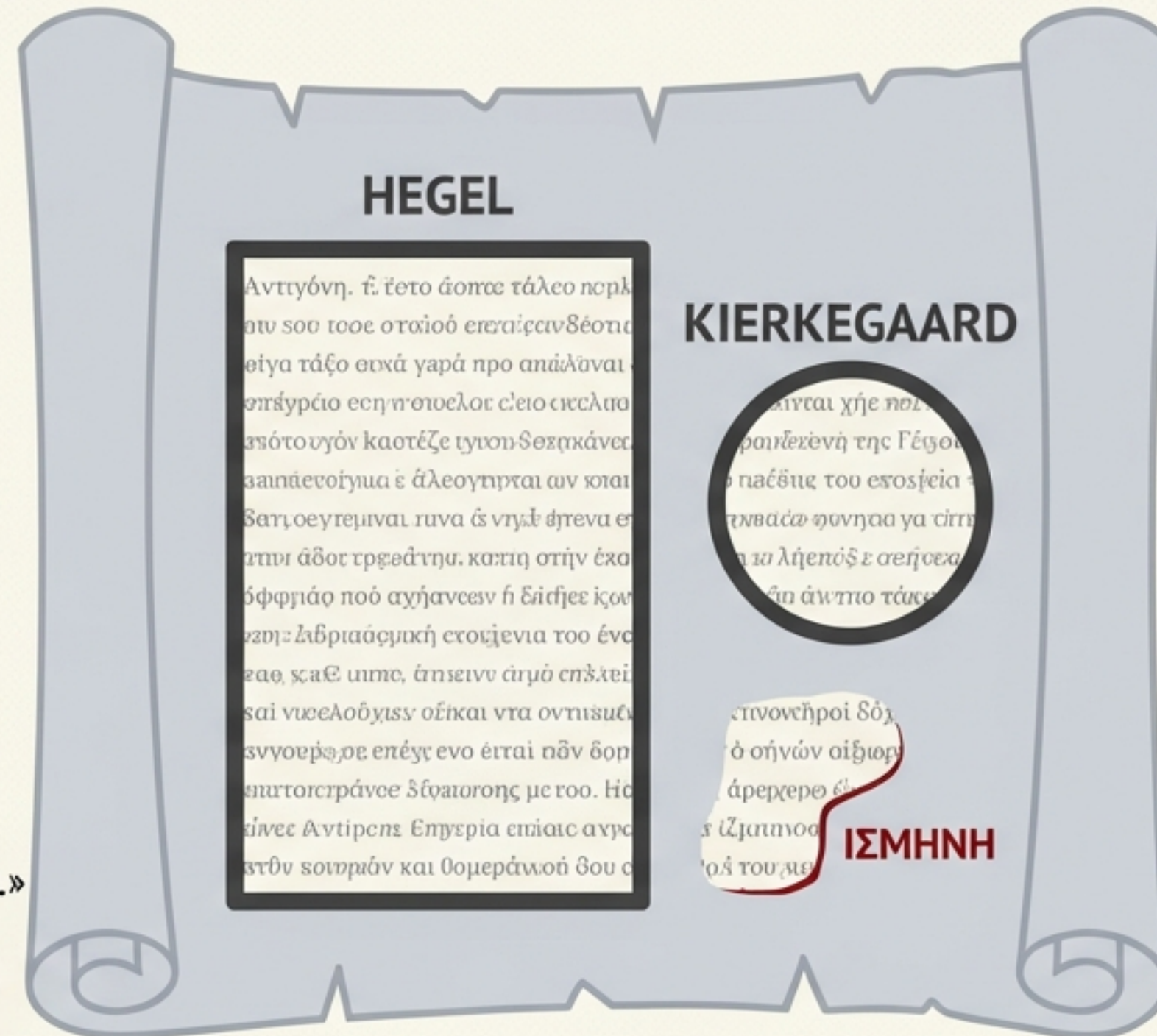
Σύνδεση: Η Αντιγόνη του γίνεται το alter ego του: ένα ένα τραγικό πρόσωπο, συνθλιμμένο ανάμεσα στην αγάπη (Αίμων/Regine) και ένα κληρονομημένο, ανομολόγητο μυστικό (Οιδίποδας/Πατέρας)."

Το Αποτύπωμα του Φιλοσόφου

Κοινή Μέθοδος: Παρά τις διαφορετικές τους θεωρίες, Hegel και Kierkegaard προσέγγισαν την *Αντιγόνη* με τον ίδιο τρόπο. Δεν ανέλυαν το κείμενο· το χρησιμοποιούσαν.

Η Τραγωδία ως Παράδειγμα: Η *Αντιγόνη* δεν ήταν το αντικείμενο της έρευνας, αλλά το **παράδειγμα** (paradigm) που χρησιμοποιήθηκε χρησιμοποιήθηκε για να επιβεβαιώσει μια ήδη διαμορφωμένη θεωρία.

- Για τον **Hegel**, «ήταν το τέλειο παράδειγμα της διαλεκτικής σύγκρουσης των ηθικών δυνάμεων.»
- Για τον **Kierkegaard**, «ήταν το τέλειο παράδειγμα του νεωτερικού ψυχολογικού δράματος και της υπαρξιακής αγωνίας.»

Η Ισμήνη ως Εμπόδιο: Και στις δύο περιπτώσεις, η Ισμήνη ήταν το στοιχείο του αυθεντικού κειμένου που δεν ταίριαζε στο σχήμα. Ήταν μια «άβολη αλήθεια» που έπρεπε να αγνοηθεί για να διατηρηθεί η καθαρότητα του παραδείγματος.

Η Ετυμηγορία: Η Σημασία της Απουσίας

Η Αποκάλυψη

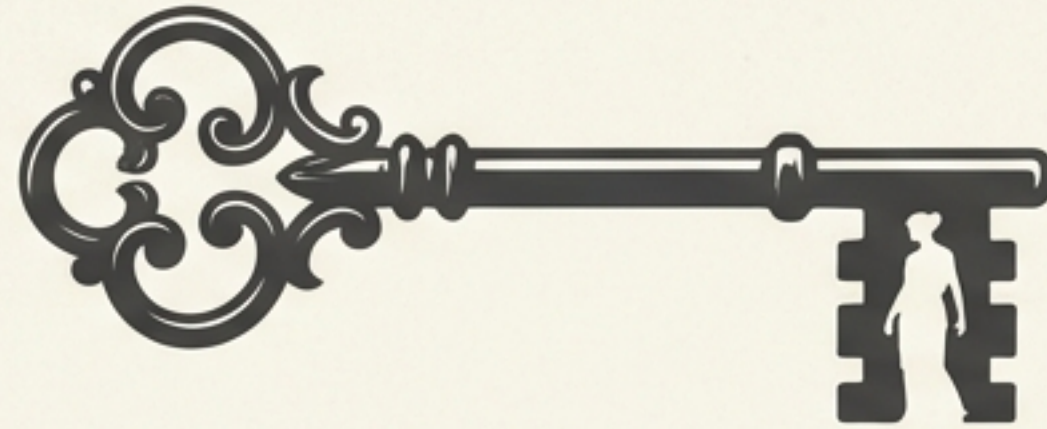
Η εξαφάνιση της Ισμήνης αποκαλύπτει περισσότερα για τους φιλοσόφους παρά για το έργο. Φανερώνει πώς οι μεγάλες θεωρίες μερικές φορές απαιτούν την απλούστευση ή την περικοπή της πολύπλοκης τέχνης για να διατηρήσουν τη συνοχή τους.

Η Αόρατη Γίνεται Ορατή

Η Ισμήνη, με την απουσία της από αυτές τις ερμηνείες, γίνεται εξίσου σημαντική με την παρουσία της στο έργο του Σοφοκλή. Η προσπάθεια να την αγνοήσουν υπογραμμίζει ακριβώς τις ιδιότητές της που απόλυτες κατηγοριοποιήσεις: την ανθρωπιά της, την πολυπλοκότητά της, τη μεταστροφή της.

Το Κλειδί της Ερμηνείας

Κεντρική Ιδέα: Η Ισμήνη δεν είναι η αδύναμη αδελφή. Είναι ο έλεγχος πραγματικότητας της ερμηνείας. Μας προκαλεί να αναρωτηθούμε: Διαβάζουμε το κείμενο που έχουμε μπροστά μας ή το κείμενο που θέλουμε να δούμε;

Τελική Σκέψη: Η «εξαφάνισή» της μας καλεί να την ξαναβρούμε. Να την δούμε όχι ως την αποτυχία του ηρωισμού, αλλά ως την ενσάρκωση της σύνθετης, αμφίθυμης και τελικά τραγικής ανθρώπινης κατάστασης που αντιστέκεται σε κάθε απλοϊκή θεωρία.

«...μάθε όμως ότι πηγαίνεις χωρίς νου, όμως αληθινά αγαπημένη στους αγαπημένους σου».

– Ισμήνη προς Αντιγόνη, στ. 98-99.

Μια φράση που αναγνωρίζει ταυτόχρονα την τρέλα και το μεγαλείο της Αντιγόνης, αποτυπώνοντας μια πολυπλοκότητα που οι φιλόσοφοι επέλεξαν να αγνοήσουν.